

Talous ja politiikka sosialismissa.

Neuvostoliittolaisen itseymmärryksen opetukset

PEKKA SUTELA

ABSTRACT
Economy and
Politics in
Socialism: Lessons
of Soviet Self-
understanding

A distinction between the domains of the economy and politics is often seen as a specific feature of capitalism, while its nonexistence in (really existing) socialism has been judged in widely varying different ways. This paper reconsiders the problem, using Soviet economic literature as the basic material. While the disappearance of the economy into politics during the Stalinist era was never total, various proposals for either rationalizing socialism (i.e. the economy as guided by fixed criteria) or reforming it (i.e. the economy as a field of independent activities) have had the decoupling of the economy from politics as their goal. A discussion of selected proposals is also provided.

Varsin erilaisissa yhteiskuntatieteellisissä perinteissä on ajateltu, että talouden ja politiikan erkaantuminen on kapitalismia muista yhteiskuntamuodoista perustavalla tavalla erottava seikka. Liberalistisessa perinteessä tämä ero on nähty ihmistä vapauttavana. Sosialistisessa ajattelussa sitä on taas väitetty tukahduttavaksi vieraantumiseksi. Ensiksi mainitussa oppirakenteessa on vastaavasti väitetty, että talouden ja politiikan periaatteellisen eron — karkeasti ottaen vapaiden markkinoiden — puuttuminen ei ainoastaan tee taloudellista rationaalisuutta mahdollomaksi keskitetysti suunnitelluissa (sosialistisissa) yhteiskunnissa, vaan myös ratkaisevasti lisää niiden totalitaristisuuden astetta. Jälkimmäisessä perinteessä taas on väitetty, että vapaiden ihmisten it-

sehallinnon — karkeasti ottaen politiikan — tuleekin kattaa koko yhteiskunta. Autonomisen talouden puuttuminen johtaa siis toisen näkemyksen mukaan pakkovaltaan, toisen mukaan lintukotoon.¹

Tämä artikkeli ei pyri ottamaan kantaa siihen, kumpi käsityskanta antaisi todemman kuvan olemassa olevasta sosialismista. Tarkoituksena on osoittaa, kuinka talouden ja politiikan keskinäis-suhteen tarkastelu on muuttunut neuvostoliittolaisessa sosialismin taloustieteessä yli vuosikymmenten. Tämän oppihistorian suurten linjojen tulkinta tapahtuu lähes pelkästään opinkappaleiden tasolla. Tarkoitus ei ole väittää, että oppihistorian kulku olisi ollut yhteiskunnallisesti ensisijaista tai riippumatonta. Kyse on kirjoittajan

asiantuntemattomuuden ja ongelmiston mutkallisuuden välttämättömäksi tekemästä rajauksesta.

I

Kysymys talouden ja politiikan suhteesta sosialismissa tuonee mieleen ajatukset valtion kuoleentumisesta. Tämä ei ole nyt valittu lähtökohhta. Ongelmistoa on nimittäin tarkasteltu sosialistisessa kirjallisuudessa myös kysymällä, onko sosialismissa taloudellisia lakeja. Alunperin kysymys esitettiin todellisuuden rakenteen kautta: onko tulevassa yhteiskunnassa sellainen ilmiön ja olemuksen ero, joka tekisi välttämättömäksi erityisen teoreettisen yhteiskuntatieteen, joka tutkisi olemukseen kuuluvia arkipäiväiselle havainnoinnille alistumattomia lakeja. Myöhemmin, 1930-luvulta lähtien, painopiste siirtyi kysymään sosialismin taloudellisten lakien objektiivisuutta, ts. niiden riippumattomuutta ihmisten tietoisesta toiminnasta, myös suunnittelusta ja siis valtiiovallasta (eli politiikasta). Vielä myöhemmin on pyritty laajentamaan taloudellisten lakien aluetta ja näin antamaan yhteiskunnalle jossain määrin enemmän valtiosta riippumatonta alaa.

Ongelman esittäminen taloudellisten lakien objektiivisuuden kautta on sukua Sombartin ja Tugan-Baranovskij'n ajattelulle, jossa talouden lait nähtiin kausaalisisina ja suunnittelu teleologisena toimintana. Koska tuleva yhteiskunta olisi kokonaisuudessaan suunniteltu ja ohjattu, siinä ei olisi kausaalisia lakeja. Ortodoksinen marxilaisuus taas väitti tulevan yhteiskunnan tuotantosuhteiden olevan sillä tavalla läpinäkyviä, että teoreettinen yhteiskuntatiede kuoleentuisi tarpeettomana. Ihmiset kykenisivät tuntemaan ja ohjaamaan yhteiskuntaansa käyttäen apuna vain talousmaantieteen kaltaista oppia tuotantovoimista ja kuvailevaa oppia talouden rationaalisen järjestämisen periaatteista. Myös tietyt »yleiset sosiologiset» lait, Marxin »tuotannon yleiset piirteet», kuten uusintamisen tasapainoehdot, olisivat voimassa myös kommunismissa, kirjoittivat esimerkiksi Bogdanov, Buharin, Hilferding ja Luxemburg (Sutela 1984, 49—51). Vallankumouksen jälkeenkin muistettiin painottaa, että ne olisivat talouspolitiikan rajoittimia (esim. Kon 1928).

Se vähä, mitä näistä talouden rationaalisen jär-

jestämisen periaatteista tai yleisistä sosiologisista laeista kirjoitettiin ennen vuotta 1917, oli lähinnä haitallista antaessaan sosialistisesta taloudesta täysin ongelmattoman kuvan. August Bebel, saksalaisten sosialistien virallisen utopian kirjoittaja, piti suunnittelua ja ylimalkaan talouden johtamista lähinnä tilastoinnin ongelmana. Hän vakuutti, että »pienen käytännön kokemuksen jälkeen siitä tulee helppoa kuin lapsen leikki» (Bebel 1878, 461). Käsitys suunnittelusta tilasto-ongelmana toistuu myöhemmin venäläisillä, kuten Bogdanovilla ja aatteellisesti vaikutusvaltaisella parivaljakolla Buharin — Preobraženskij.

Karl Kautsky puolestaan myönsi, että kokonaistaloudellisen tasapainon ylläpitäminen olisi ongelma. Hänen ratkaisuehdotuksensa, joka perustuu kartelleihin ja historiallisiin hintasuhteisiin, oli kuitenkin täysin pitämätön. Toisaalta hänen 1800-lukulainen mekanistinen ja deterministinen organisaatioajattelunsa — yhdistettynä evolutionistiseen peruskatsomukseen — sai hänet väittämään, että ajan edistyneimmän hallinnon, Kautskyn pahasti väärin tulkitseman saksalaisen byrokratian, periaatteet olisivat soveliaita sosialismin malliksi:

»Sosialistisessa yhteiskunnassa, joka on loppujen lopuksi vain yksi jättiläismäinen teollisuusyrittäjä, tuotannon ja palkkojen täytyy olla tarkkaan ja suunnitelmallisesti organisoituja, niinkuin ne on organisoitu nykyajan suuressa teollisuusyrittäjässä» (Kautsky 1982, 167).

Toisen internationalismin sosialistit uskoivat sekä sosialismin tavattomaan demokraattisuuteen että se olisi taloudelliselta rakenteeltaan kuin »yksi tehdas ja yksi toimisto» (Lenin 1917, 101). Hämmästyttävimmillään tämä ajattelu on Leninin *Valtio ja vallankumous* -kirjassaan sekä hänen iskulauseessaan: »Kommunismi — se on neuvostojen valta ja koko maan sähköistäminen». Mikä neuvosto sanan ruohonjuuritason mielessä voi valvoa ja päättää maan kattavasta sähkötuo- ja siirtoverkosta? Sotakommunismin aikana tavoitteena oleva todellinen sosialismi samaistettiinkin yhä selvemmin kellon lailla toimivan mekanismin ihanteeseen. »Sosialismin rakentaminen merkitsee keskitetyn talouden, yhdestä keskuksesta johdetun talouden rakentamista», painotti Lenin tammikuussa 1919. Buharin ja Trotski, myöhemmät neuvostodemokratian puoltajat, taas pitivät pakkotyötä ei pelkästään so-

tilan pakottamana vaan myös sosialismille ominaisena. Kaikki luonnollisesti kiistivät markkinoiden tarpeen sosialismissa. Taloustieteilijät pohtivat rahayksiköihin perustumattoman suunnittelun periaatteita (Sutela 1984, 41—47).

II

Uusi talouspolitiikka on monien mielestä sosialismin periaatteille vieras tauko marssilla kohti sosialismia, vaikka erilaisia käsityksiä suotavasta tulevaisuuden yhteiskunnasta alkoi ilmaantua merkittävien bolševikkienkin keskuuteen. Heidän ulkopuolellaanhan erilaisia käsityksiä oli aina ollut (Preobraženskij 1922; Bukharin 1928). Pääosin 1920-luvun kuulut väittelyt kuitenkin koskivat siirtymäkaudeksi määritellyn Uuden talouspolitiikan ongelmia. Vielä helmikuussa 1930 Stalin piti markkinoiden olemassaoloa osoitukseksi siirtymäkauden jatkumisesta. Uusi talouspolitiikka voitaisiin hylätä

»kun meillä on mahdollisuus järjestää kaupungin ja maaseudun väliset taloudelliset yhteydet tuotteiden vaihdon kautta, ilman kauppaa yksityisine kiertoineen» (Voprosy, 1930).²

Markkinoiden olemassaolo taas selitettiin yksityissektorin olemassaololla. Useimpien taloustieteilijöiden mukaan valtionsektorin sisällä ei ollut kauppaa, vaan jo suunnitelmallinen tuotteiden vaihto. Jos taas valtionsektorin monetarisia aineksia painotettiin, ne selitettiin ulkopuolisen yksityisen sektorin vaikutuksella, niin pieneksi kuin tuo sektori olikin hupenemassa (Sutela 1985).

Aina ei muisteta, että 1930-luvun vaihteen stalinilainen vallankumous oli yhteiskunnallisilta vaikutuksiltaan huomattavasti suurempi kuin välttämätön edellytyksensä, Lokakuun vallankumous. Ilmeisestikin neuvostojohtajat lyhyen aikaa todella uskoivat maan olevan välittömästi siirtymässä demonetarisoituun sosialismiin, missä suunnitelmallinen tuotanto ja jakelu korvaisivat kokonaan markkinat ja kaupan. Tämä usko ei säilynyt siinä kriisissä, johon maa pian suistui. 1930-luvun puoliväliin tultaessa Neuvostoliiton taloudellinen mekanismi oli muokkautunut siihen muotoon, joka pääpiirtein vallitsee edelleen. Taloudellisten oppien mukautuminen oli hidas ja ristiriitainen prosessi (Davies 1977; Sutela 1985).

Stalinilainen vallankumous ei näytä olleen minäkään pirullisen etukäteen laaditun suunnitelman toteuttamista maan muuttamiseksi talonpoikaistaloudesta teollisuumahdiksi. Toki teollistamista ja suunnittelua pidettiin sekä sosialismin että Venäjän kunnian tunnusmerkkeinä, mutta tämä valtion hyökkäys yhteiskuntaa vastaan oli yhtä lailla reagoimista kriiseihin kuin tietoista pitkän linjan toteuttamista (Lewin 1985). Käytettävissä olevien fyysisten voimavarojen maksimointi voidaan hyvin nähdä valtion tavoitefunktiona (Heller ym. 1983) ja kaikkien kommunistien piti toki olla »valtion palvelijoita», kuten Malenkov asian esitti 1941 (Malenkov 1941, 40). Stalinilaisessa ideologiassa sosialismin perusristiriita asetettiin vanhan ja uuden välille. Usein edellinen samatettiin yhteiskuntaan ja jälkimmäinen valtioon (Leont'ev 1941; Rozental 1951). Silti on muistettava, ettei valtio ollut koskaan monoliitti eikä pelkkä väline kaikkivaltiaan Johtajan käsissä. Tämän ovat useat tutkimukset osoittaneet (ks. esim. Dunmore 1980; Zaleski 1980).

Neuvostoliiton taloustieteellisessä kirjallisuudessa näin tapahtunut talouden häviäminen valtioon heijastui useassa vaiheessa (Sutela 1984, 54—62; Sutela 1985). Noin vuosina 1930—1931 Strumilin ja Fel'dmanin kaltaiset teleologiset suunnittelijat väittivät, että kasvulle ja ylimalkaan talouspolitiikalle oli olemassa vain voimavara- ja teknisiä rajoitteita. Mitään talousjärjestelmään kuuluvia taloudellisia lakeja ei ollut olemassa. Tällaisten rajoitteiden olemassaolon väittäminen oli vastavallankumouksellista.

Pari vuotta myöhemmin tuli vallitsevaksi toinen tulkinta. Sen mukaan taloudellisia lakeja oli kylläkin olemassa, mutta ne loi suunnitelma tai — »yleisemmin» — proletariaatin diktatuuri eli valtio. Tämä tulkinta siis samasti taloudelliset lait ja valtiovallan toiminnot. Tulkinta muuttui näennäisesti vuonna 1941. Silloin Stalin paljasti ilmeisesti hämmästyneille taloustieteilijöille, että tietoisuudesta riippumattomia taloudellisia lakeja (tai ainakin yksi sellainen, arvolaki) oli olemassa neuvostosocialismissa. Mutta kun näiden lakien tiedostaminen ja käytännössä toteuttaminen tulkittiin automaattiseksi (mikäli valtio/puolue noudattaa oikeaa poliittista linjaa ja mikäli hallinto noudattaa päätöksiä ilman liian suurta kitkaa), taloudellisten lakien ja politiikan identtisyys pidettiin itse asiassa edelleen voimassa.

Se, että Stalin paljasti nimenomaan arvolain olemassaolon kuvaa tilanteen ambivalenttisuutta. Marxilaisen opin kannalta päätös on järjetön. Marxin tarkoittama arvolaki ei voinut toimia Neuvostoliitossa. Mutta valtiojohdon asema oli ristiriitainen. Toisaalta kaikki päätöksenteko hattuun keskittää ylös ja päätösten toteuttaminen apparaatin miehille ja insinööreille. On kuvaavaa, ettei Gosplanin vuosien 1930—1935 johtajan kootuissa puheissa ja kirjoituksissa noilta vuosilta mainita taloustiedettä kertaakaan (Kuibyšev 1937). Toisaalta apparaatti ei toiminut tahdottomana välineenä. Monessa suhteessa sekasortoisessa ympäristössä toimineet ihmiset havaitsivat sekä välttämättömyyden että tarpeen kehittää rinnakkaisia yhteyksiä, erilaisia toimintatapoja, joita nyt kutsutaan Toiseksi taloudeksi mutta jotka tuolloin olivat valtion sisällä toimiva Ensimmäinen talous. Lisäksi on muistettava, ettei valtiovalan ote voinut kovinkaan vahvasti ulottua valtaville takamaille, jotka olivat lähes kokonaan liikenteen ja joukkotiedotuksen ulottumattomissa ja joilla esimerkiksi puolueen jäsenet olivat varsin harvinaisia. Taloustieteilijöiden neuvoja mekanismin hallittavammaksi saattamiseksi kysyttiin aina välillä, ja monet tekivätkin tärkeitä ja järkeviä analyysejä. Mutta vaikka sallitun pohdinnan rajat olivatkin huonosti määritellyt, ne olivat olemassa. Kerrotaan, että Molotov kielsi 1938 keskustelut hinnanasetannasta. Ne olivat politiikan asia (Arzumanjan 1964). Vihdoin 1950-luvun alussa Stalin määritteli kaikki suunnittelun ja talouden johtamisen kysymykset politiikan, ei taloustieteen alueeksi (Stalin 1952).

Stalinilaisen päätöksenteon ja erityisesti taloudenpidon tunnusmerkkejä oli arvaamattomuus, mielivaltaisuus. Autonomisen talouden, oli kyse markkinamekanismista tai kiinteisiin kriteereihin perustuvasta suunnittelusta, kunnioittaminen ei sovi yhteen sen kanssa. Toisaalta minkä tahansa talouden kyvyssä kantaa mielivallan mukanaan tuomat tehokkuustappiot on rajansa, oli poliisilaitos järjestetty kuinka tahansa. Tämä toiseikka lisäsi taloustieteeseen kohdistuneiden paineiden monisuuntaisuutta.

Perusjännitteitä oli kaksi. Yhtäältä oli selvää, että stalinilainen vallankumous oli tehnyt aikaisemman taloustieteen joko muuttuneen kohteen takia irrelevantiksi tai poliittisesti mahdottomak-

si. Tasapainokäsitteet eivät sopineet suuren muroksen kuvaukseen — kuten mm. Chicagon suuri Frank Knight totesi (Knight 1936) — ja niiden käyttö oli myös julistettu vastavallankumoukselliseksi (esim. Gladkov 1933). Uuden Neuvostoliiton marxilaisuudenkaan ei sopinut palata »vanhoihin keskusteluihin jotka kiinnostivat vain jotain *Institut Krasnoj Professury*'n entisiä työntekijöitä» (Tal' 1936), vaan sen tuli olla jotain aivan uutta. Mutta toisaalta — ja tässä on jännitteen toinen pää — uudenkin marxilaisuuden piti osoittaa jotain jatkuvuutta vanhaan, olihan kyse Neuvostoliiton sosialistisen legitimitietin puolustelemisesta. Stalinin käyttöönottama objektiivisen taloudellisen lain ajatus kuvaa tätä ristiriitaa. Sen yhteys marxilaiseen perimään on ilmeinen (vaikkei täysin kiistaton), ja niin kauan kuin edellä mainittu lakien automaattisen tiedostamisen ja toteuttamisen teesi oli voimassa, sen apologeettinen voima oli selvä: kollektivisointi, teollistaminen ja muut neuvostovallan toimenpiteet eivät olleet mielivaltaisen politiikan, vaan historian lakien tulosta. Mutta jos automatiikka-teesistä luovuttiin, lakien objektiivisuus antoi mahdollisuuden käyttää niitä (talous)politiikan oikeutuksen arviointiin. Ja juuri näin kävi 1950-luvulla. Stalin oli 1952 julistanut voimaan tietävästi A.M. Rumjancevin ehdottaman ns. sosialismin taloudellisen peruslain — yksinkertaisen: sosialismin tavoite on tarpeentyydytys — tarjotakseen lisäperustelun sille, miksi Neuvostoliitto oli paras mahdollisista maailmoista. Uusissa olosuhteissa samaista peruslakia voitiin käyttää — ja käytetään edelleen — kuluttajasuuntautuneemman talouspolitiikan puolustamiseksi (Sutela 1984, 155—175).

Toinen perusjännite syntyi edellä käsitellystä mielivaltaisuuden ja rationaalisuuden ristiriidasta. Taloudellisesti rationaalisia päätäntäsääntöjä oli lähinnä mahdollista edistää konkreettisisa teknistaloudellisissa kysymyksissä. Samaan aikaan kun Gosplanin johtaja jumalaisti viisivuotissuunnitelmaa väittämällä, että sen tekniset tuotantoratkaisut olivat suuren johtajan käsialaa (Kuibyšev 1937, 562), voimala- ja rautatierakentamisen asiantuntijat kehittivät ja käyttivät alkeellisia tehokkuuskriteereitä juuri niistä kysymyksistä päättämistä varten, joiden Kuibyšev oli pitkässä luettelossaan väittänyt olleen Stalinin diktaatteja (Grossman 1953). Taloustieteen sko-

lastisuutta ja hyödyttömyyttä käytännölle arvosteltiin jatkuvasti, erityisen voimakkaasti 1940-luvun loppupuolella. Mutta jos taloudellisia oppeja yritettiin ulottaa kansantaloudellisen suunnittelun tasolle, reaktio oli nopea.

Esimerkkejä tästä on useita. 1930-luvun loppupuolella sai nuori leningradilainen matematiikan professori pyynnön pohtia paikallisen vaneeritrustin tuotantoprosessin järkiperaistamista. Tilauksen tuloksena syntyi uusi optimointiongelman formulointi ja ratkaisumenetelmä, lineaarinen optimointi. L. Kantorovič, kyseinen matemaatikko, havaitsi pian, että asetelma oli yleistettävissä koko kansantalouden tasolle. Suunnittelua voitiin pitää ongelmana, jossa tavoiteltiin mahdollisimman suurta tuotannon määrää annetuin voimavara- ja teknologiarajoittein. Hänen Gosplanille julkaistavaksi esittämänsä kirja kuitenkin hylättiin. Se julkaistiin vasta 1959, ja johti ajan myötä sekä Leninin että Nobelin palkintoihin (Jankulin 1985).

Kantorovič ei ollut markkinasosialisti, vaan suunnittelun järkiperaistaja. Sama koskee 1940-luvun lopun ns. investointikriteerikeskustelun osallistujia ja ennen muuta 1948 tuomittua ja myöhemmin teloitettua Gosplanin johtajaa ja politbyroon jäsentä N.A. Voznesenskia, jonka tuhoon lienevät osaltaan vaikuttaneet hänen sentralistisen teknokraatin käsityksensä.³ Kun Stalin hyökkäsi 1952 erästä Jarošenkoa vastaan, joka oli esittänyt että sosialismin poliittisen taloustieteen tuli olla tehokkaan suunnittelun tutkimista, hänen maalinaan oli myös Voznesenskij. Tämän tekivät ajan lehtikommentit selväksi (Sutela 1984, 71—73).

III

Mielivaltaisen stalinilaisen päätöksenteon epäfunktionaalisuus ilmeni siis muun muassa hyödyllisen taloustieteen kaipuuna. Laajalle levinnyt — vaikkakin nykyisin yleisesti unohdettu — tyytymättömyys neuvostotaloustieteeseen myöhäis-stalinismin aikana kuvasi osaltaan jännitteitä, jotka syntyivät kun talous oli muodostunut osaksi politiikkaa kompleksisessa yhteiskunnassa, jossa päätöksenteon keskittämisen oli monessa suhteessa jäätävä utopiaksi. Neuvostokansalaisten kulutustaso oli 1950-luvun alussa suunnilleen samalla tasolla kuin oli ollut tsaarin alamaisten nel-

jä vuosikymmentä aikaisemmin. Markkinamekanismin rehabilitointi oli jo käynnissä työ- ja kulustavaramarkkinoiden keskeisillä alueilla. Stalinilainen yhteiskunta oli jo rapautumassa, mutta keskustelu sen perussuuntien muuttamisesta tuli mahdolliseksi vasta suuren johtajan kuoltua.

Talouden tehokkuuden nostaminen kulutustason kohentamiseksi oli yksi jälkistalinilaisen konsensuksen perusosista (Breslauer 1982). Sekä käytännön talousmiehet että monet taloustieteilijät näkivät tehokkuuden nostamisen olevan mahdollista vain luomalla olemassa olevan Toisen talouden lisäksi laajoja ja laillisia »automaattisia takaisinkytkentämekanismia», kuten markkinoita ja muita suhteellisen autonomisia toimintakenttiä nopeasti muotiin tulleella kyberneettisellä sanastolla kutsuttiin (ks. myös Susiluoto 1982). Tällaiset mekanismit toimisivat päätöksenteon perustana ja tehtyjen päätösten seurausten ja oikeellisuuden arviointikriteereinä. Ne olivat operationalisointi samaan aikaan ajankohtaistuneelle keskustelulle taloudellisten lakien objektiivisuuden luonteesta, johon edellä viitattiin.

Itä-Euroopan maissa stalinilaisen talousmallin valta oli kestänyt vain vähän aikaa, ja siellä keskustelu joko suuntautui alusta lähtien tai kääntyi suhteellisen pian markkinamekanismin merkityksen lisäämiseen. Neuvostoliitossa tilanne oli toinen. Senkin keskusteluita toki olisi mahdollista analysoida tältä kannalta, mutta toisenlainen lähestymistapa tuntuu oikeutetummalta ja enemmän juuri Neuvostoliitosta kertovalta. Siellä talouden rehabilitointia yritettiin jatkaa ensi sijassa tutkimalla mahdollisuuksia löytää jossain mielessä objektiivisia päätäntä- ja arviointikriteerejä muualta kuin markkinoilta, taloustieteen matemaattisista menetelmistä. Vasta tämän tien illusorisuuden myöntäminen johti toisenlaisiin painotuksiin.⁴

Matemaattisen taloustieteen nousun syitä 1950-luvun Neuvostoliitossa on useita. Sen pitkä (Dmitriev, Slutskij) mutta ohuet juuret olivat osaltaan tuottaneet Stalinismin aikanaikin tuloksia (Kantorovič, Novožilov), joille voitiin kehittää yleinen neuvostotalouden järkiperaistamisstrategia. Ortodoksinen politekonomia osoitti kyvyttömyytensä käytännön suosituksiin suuressa arvolakikeskustelussa, ja sitä alettiin yleisesti pitää »sosialististen omistumuotojen yleisenä, suljettuna ja skolastisena tutkimisena», kuten

eräs johtava taloustieteilijä sitä luonnehti (Arzmanjan 1964). Matemaattiset menetelmät osoittivat käyttökelpoisuuttaan ulkomailla, ja länsimaisetkin tutkijat — mm. Norbert Wiener — pitivät niiden sovellutusmahdollisuuksia suunnitelmatalouksissa vielä suurempina. Kybernetiikka ja tieteellis-tekninen kehitys olivat yleisesti hruštševilaisen optimismin takeita, eikä oppien marxilaista perustaa kysely liian tarkkaan. Hruštševilaisen tiedepolitiikan kriteeri oli yksinkertainen: »käytännön tulokset ovat ratkaiseva kriteeri tieteen arvolle», sanoi ajan pääideologi, L.F. Il'ičev (Il'ičev 1963, 21). Lysenkolainen biologia hyötyi tästä ajattelusta, mutta niin hyötyi matemaattinen taloustiedeakin. Sen johtavat edustajat lupailivat kymmenien prosenttien tuotannon lisääystä ja kasvuvauhdin kaksinkertaistamista, mikäli heidän oppinsa sovelletaan käytäntöön (Sutela 1984, 81—89).

Matemaattisen taloustieteen nousukausi periodisoituu luontevasti kolmeen jaksoon. Noin vuosina 1956—1959 oli »sosiaali-insinööriyden», mitä termiä käytettiin myönteisesti, propagoinnin aika. Matemaattisia menetelmiä esiteltiin olemassa olevan suunnittelu- ja informaatiojärjestelmän virtaviivaistamisen välineinä. Vuosia 1959—1965 voidaan kutsua »optimaalisen suunnittelun» ajaksi. Kantorovičin lineaarisen optimoinnin menetelmä esiteltiin nyt julkisesti keskussuunnittelun oikeana lähestymistapana. Optimointitehtävistä johdettavat ns. varjohinnat taas antaisivat »objektiivisen» tuotantoyksikköjen ohjauksittavan. Vuodesta 1965 alkoi kolmas vaihe. Sitä luonnehtii optimointi- tai tehokkuusajattelun laajentaminen ehdotukseksi sekä sosialismin taloudelliseksi teoriaksi että strategiaksi koko talousmallin muuttamiseksi.

Valitsemani näkökulman kannalta on hyödyllistä paikottaa politiikan ja talouden raja yhteiskunnallisen päätöksenteon kysymyksiin. Matemaattisen taloustieteen kaksi ensimmäistä vaihetta jättivät päätöksenteon poliitikoille. Kyse oli päätöksenteon ja ohjauksen rationalisoinnista. Mielivallasta oli siirryttävä päätöksiin, jotka perustuivat tieteelliseen ja ihmisten haluja koskevaan informaatioon, jotka kerättäisiin ja käsiteltäisiin nykyaikaisen teknologian suomilla menetelmillä. Kun päätökset olisi tehty, ne konkretisoitaisiin ja välitettäisiin talousyksiköille selkeässä ja johdonmukaisessa muodossa. Poliitiikan ja

talouden suhdetta muutettaisiin tavoitteenasettelun osalta vain niin, että mielivaltaisesta despotiasta siirryttäisiin valistuneeseen itsevaltiuteen.

Kolmas vaihe on mielenkiintoisempi. Siinä nimittäin esitettiin kriteerejä korkeimman tason rationaaliselle tavoitteenasettelulle.

IV

Nämä ehdotukset olivat osa SOFE:a, sosialistisen talouden optimaalisen toiminnan järjestelmää, jota Neuvostoliiton tiedeakatemia Talousmatemaattinen keskusinstituutti (CEMI) esitti omana teorianaan ja suositteluna toimintastrategianaan eri versioina parikymmentä vuotta. SOFE esiteltiin ainoana oikeana sosialistisen talouden normatiivisena teoriana. Se väitti kertovansa, millainen optimaalisesti toimivan sosialistisen talouden tulisi olla. Hankkeen nousu ja nyt nähtävä tuho eivät siksi ole vailla yleisempää mielenkiintoa.

SOFE:n mukaan sosialistinen talous on luontojaan tavoitteellinen. Tätä ei pidetä konventionalisena vaan realistisena lähtökohtana, ja väitetään, että sosialismin poliittinen taloustiede, jota vastaan SOFE aluksi hyökkäsi erittäin voimakkaasti mutta jonka ideologisesti johtavan aseman se on 1970-luvulla hyväksynyt, on todistanut tavoitteellisuuden sosialismille ominaiseksi piirteeksi, jonka jokaisen sosialismiteorian täytyy ottaa perustakseen. Menemättä sisälle valtavan laajaan keskusteluun riittänee toteamus, ettei politekonomia ole esittänyt mitään vakuuttavia perusteita sille, että sosialismi olisi objektiivisesti tavoitteellinen ja että tämä tavoite olisi esitetty edellä mainitussa sosialismin taloudellisessa peruslaissa (Sutela 1984, 155—175).

SOFE:n lähtökohdat perustuvat monitasoisiin optimointimalleihin ja ajatteluun, jonka mukaan sosialismin normatiivinen kuva (ns. optimaalinen tila) voidaan johtaa mahdollisimman pienestä määrästä aksioomia. Näihin aksioomeihin kuuluvat tavoitteellisuus, niukkuus, kompleksisuus ja vajavainen informaatio — toisinaan muitakin. Näiden aksioomien kerrottiin seuraavan sosialismin tuotantosuhdeiden tutkimuksesta, kun ne itse asiassa näyttävät olevan uusklassisen talousteorian, systeemiteorian ja politekonomian yhdistelmä (Kacnelinboigen ym. 1966; Fedorenko 1968).

Varhaisessa SOFE:ssa maailman nähtiin koos-

tuvan systeemeistä. Talous oli yhteiskunnan alasysteemi ja siksi — kuten Churchmanin systeemiteoria opetti (Churchman 1968) — yhteiskunta määräsi talouden tavoitefunktion. (Yhteiskunnan tavoitefunktion taas — niin arveltiin — määräsi orgaaninen evoluutio, ja sen esitettiin olevan eliniän maksimointi.) Talouden tavoitteena oli sosialismin peruslain mukaisesti tarpeiden maksimaalinen tyydyttäminen. Tämän tavoitteen tämentämiseksi katsottiin olevan olemassa kolmenlaista informaatiota: (1) tieteellinen tieto rationaalisesta kulutuksesta ja muista vastaavista normeista, (2) markkinainformaatio kuluttajien valinnoista ja (3) markkinoiden ulkopuolinen informaatio kansalaisten ja päätöksentekijöiden toimintoillaan paljastamista preferensseistä.⁵

Usein ajateltiin, että tieto (2)—(3) olisi määrätään ja laadultaan riittävää yhteiskunnan toimijoiden tavoitefunktioiden formaaliseksi määrittämiseksi. Näin taloustiede paljastaisi yhteiskunnan ja sen jäsenten todelliset tavoitteet, niin että nämä tavoitteet voitaisiin formuloida (mahdollisesti korjaten niitä tiedolla (1)) yhteiskunnan tavoitefunktioiksi ja että optimaalisen tilan ominaisuudet, mukaan lukien erilaiset institutionaaliset järjestelyt, voitaisiin määrittellä tätä tavoitefunktiota käyttäen. Talouden toimintatavoitteeksi voitaisiin sitten ottaa sen hyödyn hävikin minimointi, joka oli väistämätön niin kauan kuin talous oli vasta siirtymässä optimaaliseen tilaan. On oleellista painottaa, että näin saatu tavoite olisi kriteeri suunnitelman ja muiden päätösten oikeellisuuden arvioimiseksi. Taloustiede siis antaisi politiikan puntarin.

Tämän lähestymistavan teknokraattinen utopistisuus on ilmeinen. Myöhempi neuvostoliittolainen suunnitteluteoreetikko luonnehtikin sitä vertauksella koneen suunnitteluun tiettyä tarkoitusta varten (Zavelskij 1978). Maailma ei kuitenkaan koostu palikoista, joista voidaan koota mieleisen näköinen ja värinen yhteiskunta. Historia ja aidot eturistiriidat ovat olemassa. Kannattaa myös huomata lähestymistavan sisältämät edellytykset ihmisten tavoitteille. Niiden ei ainoastaan pitänyt olla teknisessä mielessä rationaalisia (kuten transiitivisiä ja jatkuvia), vaan niiden piti olla myös täydellisiä suhteessa hyvin pitkän aikavälin suunnittelun kannalta relevantteihin mahdollisiin maailmoihin ja vakaat hyvin pitkällä aikavälillä. Lisäksi kaikkien, myös päätöksentekijöi-

den, tuli olla halukkaita paljastamaan preferenssinsä (mitä kukaan poliitikko ei tee, vaikka hänellä olisikin preferenssit sanan teknisessä mielessä — mikä on sinällään äärimmäisen epäuskottavaa) ja toimimaan niiden pohjalta rakennettun funktion antaman päätöksen mukaisesti. Lähestymistapaa kuvaavana yksityiskohtana mainittakoon, että puolustusmenojen esitettiin olevan optimointitehtävästä saatava suure (ks. Diskussija 1968, 154).

Vaikka tätä lähestymistapaa esiteltiinkin uutena sosialismin teoriana, se oli kiistanalainen myös tutkimuslaitoksen sisällä. Optimaalisen tilan käsite ja ajatus siirtymisestä siihen nähtiin utopistiseksi. Tutkimuslaitoksen sisällä vaihtoehdokseksi lähestymistavaksi tarjottiin peliteoriaa, ja sen ulkopuolella koko lähestymistapa ja siitä vedetyt reformistiset johtopäätökset tulivat erityisesti vuoden 1968 jälkeen yhä vähemmän suosituiksi.

Optimaalisen suunnitelman ja monen henkilön ei-liittoumapelin (kuten täydellisen kilpailun markkinoiden) tasapainon yhteensattuvuus on yksi nykyaikaisen talousteorian perustuloksia, jonka merkitystä korostettiin neuvostoliittolaisessa kirjallisuudessa ensi kerran vuonna 1967 (Volkonskij 1967).⁶ Näin olisi mahdollista johtaa taloutta kohti optimaalista toimintaa, ei omaksumalla muodollisesti optimaalinen suunnitelma ja saattamalla talousyksiköt toimimaan sen mukaisesti, vaan saattamalla talousyksiköt tavalla tai toisella toimimaan maksimoijina ja ottamalla käyttöön jokin koordinoitimekanismi joka tuottaisi tasapainon. Analogia kilpailullisen talouden kanssa ehdotti koordinoitimekanismin asemaan hintojen, palkkojen, kannustinjärjestelmien jne. muodostamaa kokonaisuutta.⁷

Varhaisen SOFE:n käsitys talouden ja yhteiskunnan suhteesta oli ollut hierarkkinen: yhteiskunta oli talouden yläsysteemi. Peliteorian kautta inspiroitunut ajattelu tuotti uuden analogian, jolle rakennettiin merkittävä suunnittelujärjestelmän uusimisehdotus (Danilov-Danil'jan — Zavelskij 1975).

Siinä yhteiskunta nähtiin koostuvana lohkoista, joista yksi, »keskus», edusti »kokonaisuuden» etuja ja muut alueita. Koko yhteiskunnan tavoitefunktio muodostuisi näiden lohkojen välisessä pelissä. Ajatuksella on ilmeistä mielenkiintoa Neuvostoliiton poliittisen järjestelmän kanalta.

Vielä pidemmälle aiemman ajattelutavan hylkäämisen suuntaan mentiin Nikolai Petrakovin näkemyksissä (Petrakov 1971, 1974). Hän arvosteli aiempaa optimaalisen tilan ajattelua ja väitti, ettei tavoitteenasettelu voinut koskaan olla objektiivista. Mutta jotta se ei myöskään olisi mielivaltaista, yhteiskunnassa tuli olla pluralistinen — mitä termiä hän käyttää — intressien artikulointimekanismi. Näin muun muassa siksi, että järjestelmän »kokonaistavoite» saattoi olla väärin määritetty. Näin hän itse asiassa väitti että ei-pluralistisessa sosialismissa ei voinut olla varmuutta valitun poliittisen linjan oikeutuksesta. Samasta syystä Petrakov arvosteli sosialismin poliittisen taloustieteen perinteistä tapaa yleistää aiempi politiikka taloudelliseksi laeiksi (Petrakov ym. 1974). Hänen käsityksensä oli, että päätöksenteon tuli olla informaalista valintaa eri väestöryhmien intressien ja tiettyjen kokonaistaloudellisten rajoitteiden määrittämästä valintajoukosta. Näin mielivallan aluetta supistettaisiin luomalla aidon politiikan kenttä. Samalla tulisi talouden — markkinoiden — alaa ratkaisevasti laajentaa.

Petrakovin analyysi ei ole sinällään uutta luovaa yhteiskuntateoriaa, mutta se hahmottaa taloustieteilijöille kriittisen roolin päätöksentekoon nähden ja sisältää selkeän Neuvostoliiton poliittisten instituutioiden muuttamis- (tai kehittämis-)ohjelman. Se olikin aikoinaan varsin kiistanalainen.

V

SOFE:n kehitys johti näin päätelmiin, joita ei tietenkään ole toteutettu. Tälle on monta syytä. Poliittisen ilmaston muutos on yksi, mutta taloustieteilijä ei myöskään voi olla huomaamatta, että esitetyillä malleilla oli myös suuria puutteita käytäntöön soveltamisen kannalta (Sutela 1984, 147—154). Menemättä näihin kysymyksiin voidaan lyhyesti todeta, mitä talousteoriassa on tapahtunut talouden ja politiikan suhteen hahmottamisen kannalta viimeisen kymmenen vuoden aikana.

Vaikka poikkeuksia saattaa edelleen olla havaittavissa, yleisesti taloustieteilijät ovat luopuneet toivosta pystyä mallittamaan itse tavoitteenasetteluprosessi tavalla, joka sallisi jonkin tavoitefunktion käyttämisen päätöksenteon arvioin-

tiperusteena. Verrattuna 1960-luvun teknokraattiseen utopismiin tämä on varmasti realistisempi arvio formaalisen mallittamisen mahdollisuuksista. Poliittisesti sitä voi ehkä pitää konservatiivisena perääntymisenä, mutta toisaalta eräs asiantilaa kommentoinut tutkija painotti, että on kehitettävä »neuvostodemokratian instituutioita, yleisen mielipiteen tutkimusta, sosiologisia tutkimuksia, taloudellisten intressien tutkimusta ja 'taloudellisen' käyttäytymisen 'arvo' edellytyksiä jotta yhteiskunnan preferenssit kanavoituisivat poliittisiin päätöksiin» (ks. Problemy 1982, 94). Tämä on neuvostoyhteydessä tuskin konservatismia.

Toinen vastaava siirtymä on siinä, että asiantuntija-arvioille ja suunnittelijoiden intuitiivisille päätöksille annetaan nyt suunnittelufilosofiasa osa siitä asemasta, joka aikaisemmin kuului formaalisille menetelmille. Tätäkin voi pitää perääntymisenä. Toisaalta on muistettava, että aikaisemmat kaavailut olivat kovin epärealistisia esimerkiksi siinä valossa, jonka paljon pienemmän Unkarin kokemukset formaalisten ja eiformaalisten menetelmien yhdistämisestä antavat (Augustinovics 1975). Formalisoinnin rajoitusten takia ei ole mahdollista ohjata yrityksiä täsmälleen haluttuun toimintaan malleista johdettujen sääntöjen ja ohjausparametrien avulla — ei vaikka sattumanvaraisuuksien, eturistiriitojen takia annetun virheellisen informaation, riittämättömän tietojenkäsittelykapasiteetin ja muiden vastaavien tekijöiden vaikutusta ei olisi olemassa. Siksi on joko annettava yritysten tehdä sellais-takin, mikä ei tarkkaan ottaen ole keskuksen tahdon mukaista tai hyväksyttävä suunnittelijoiden oikeus puuttua yritysten toimintaan. Jälkimmäinen vaihtoehto voi tuskin olla johtamatta — ainakin jossain määrin — juuri siihen byrokraattiseen mielivaltaan josta halutaan pois. Edellinen vaihtoehto on taas virallisena poliittikkana ollut Neuvostoliitossa pois suljettu. Seurauksena on ollut pyrkimys valistuneempaan itsevaltiuteen, josta on parin vuosikymmenen ajan käytetty »talousmekanismin kehittämisen» nimitystä.

Kolmas havaittavissa oleva siirtymä on mielenkiintoisin. SOFE on aina ollut normatiivinen teoria. Toisaalta sen heikkous reformistisena strategiana on osittain ollut siinä, että reformistisen siirtymän pulmat ovat saaneet paljon vähemmän huomiota kuin optimaalisen lopputilan ominai-

suudet. Eräässä artikkelissaan E.Z. Maiminas, tärkeä suunnitteluteoreetikko, erottaa kolme vaihtetta yhteiskunnan ja talouden keskinäisyyden tarkastelussa neuvostoliittolaisessa talousteoriasa. Kaksi ensimmäistä — hierarkia ja lohkoanalogia — on esitetty edellä. Nyt tulisi Maiminasin mukaan siirtyä kolmanteen, jossa ymmärretään, että tekniset, taloudelliset ja sosiaaliset tekijät liittyvät yhteen kautta koko talouden. Koska on toistaiseksi (ainakin!) mahdotonta mallittaa tällaisia yhteyksiä, Maiminas esitti tarkastelun kääntämistä normatiivisesta positiiviseksi. Mallittamisen kohteena tulisi olla olemassa oleva suunnittelu- ja informaatiojärjestelmä (Maiminas 1979).

Vastaavanlainen kääntymä todella olemassa olevan sosialismin tutkimiseen oli monista merkeistä päätellen yleisemminkin tapahtumassa CEMI:n toiminnassa, kunnes korkeimman poliittisen tason tuomio liiasta teoreettisuudesta ja konkreettisten tulosten puutteesta vuonna 1983 johti tutkimuslaitoksen työn uudelleenjärjestelyyn, jonka tuloksia ei ole vielä näkyvissä. Talous ja politiikka liittyvät kuitenkin yhteen tässäkin. Ei ole lainkaan selvää, ovatko edellytykset olemassa olevan todellisuuden väistämättä kriittiselle tutkimukselle nyt sen parempia kuin ne olivat 20—30 vuotta sitten. Ei siis ole varmaa, että abstraktin normatiivisuuden hylkääminen muuntuu jotenkin automaattisesti joksikin paremmaksi vaihtoehdoksi, esimerkiksi kriittiseksi instituutioiden analyysiksi.

VI

On ehkä mahdollista oppia jotain edellä läpi käydystä historiasta.

1. Stalinistinen vallankumous merkitsi — vaikkakaan ei täydellistä — talouden suluttamista politiikkaan (valtioon). Tilanne oli kuitenkin ristiriitainen, ja sen rapautuminen alkoi jo varhain. Kuluneina vuosikymmeninä ovat merkittävät taloustieteilijät ehdottaneet syvälle käyviä muutoksia talouden alueen laajentamiseksi ja politiikan alueen vastaavaksi supistamiseksi. Ehdotukset markkinoiden merkityksen voimistamiseksi ovat yksi alue, edellä tarkastellut päätöksenteon kysymykset ovat toinen.

2. Päätöksenteon suhteen nämä ehdotukset eivät ole toteutuneet. Silti on varmasti tapahtunut

päätöksenteon rationalisointia ja aiemman mielivaltaisuuden vähentämistä. Ottaen huomioon talouden kehittyessä valtavasti lisääntyneen kompleksisuuden, ei paluuta stalinilaiseen mielivaltaan voisi ollakaan ilman katastrofaalisia seurauksia.

3. Ehdotusten toteutumattomuus ei johdu pelkästään poliittisesta ilmastosta, vaan myös monien ehdotusten epärealistisuudesta.

4. Vain harvat formaalisten suunnittelumenetelmien puoltajat ovat pitäneet niitä kaivattuna menetelmänä politiikan otteen tiukentamiselle taloudesta. Tehokkaan suunnittelun ehdoksi on nähty myös keskusjohdon rajoittuminen »todella tärkeiden» ongelmien pariin. Suunnittelumallien epäonnistumiset viittaavat siihen, että perustava rajankäynti politiikan ja talouden välillä on paljolti — vaikkei tietysti kokonaan — käytävä keskusjohtoisuuden ja markkinoiden, ei mielivaltaisuuden ja rationaalisuuden välillä.

5. Virallinen neuvostoliittolainen kirjallisuus on edelleen jättänyt keskustelematta keskeisen kysymyksen: millainen poliittinen tilanne mahdollistaisi siirtymän tässä suhteessa? Olisiko autonomisen talouden laajentaminen mahdollista vain voimakkaana »reformina ylhäältä» vastarinnan murskaavine toimineen, vai olisiko tällainen yritys väistämättä itseään vahvistavana taroituksensa tuhoava?

VIITTEET

¹ Ehkä lintukoto onkin tukahduttava paikka? — Olen tietoinen siitä että tässä artikkelissa ei määritellä »taloutta» ja »politiikkaa» millään politologia tyydyttävällä tavalla.

² Koska Stalin tuomitsi tällaiset näkemykset vain muutama vuotta myöhemmin »vasemmistolaisena löpörtelynä», on ko. kohta hänen Teoksissaan muutetussa muodossa.

³ Voznesenskij on edelleen ristiriitaisen tulkintojen kohde. Paljon arvattavasti selvenisi, mikäli hänen vankilakäsi-kirjoituksensa »Kommunismin poliittisesta taloustieteestä» joskus julkaistaisiin.

⁴ Seuraava tarkastelu vääristää todellisuutta keskittyyssään vain yhden, vaikkakin mielenkiintoisimman koulukunnan kehitykseen.

⁵ Paljastettujen preferenssien teorian mukaan rationaalisten toimijoiden preferenssit voidaan päätellä tarkastelemalla heidän toimiaan markkinoilla.

⁶ Ulkomaaisessa kirjallisuudessa tulos oli tunnettu.

⁷ Tämä lähestymistapa tarjosi luontevan tavan väittää, että autonomisen talouden olemassaolo laeavasti määritellyn hintamekanismin mielessä olisi jokaisen yhteiskunnan tehokkuuden ehto. Kysymys on tietysti yksi taloustieteen peruskysymyksistä.

LÄHTEET

- Arzumanjan, A.A.: O razvitie ekonomičeskoj nauki i ekonomičeskogo obrazovanija v SSSR. *Vestnik Akademii Nauk* 9/1964, 3—12.
- Augustinovic, Maria: Integration of Mathematical and Traditional Methods of Planning. Teoksessa *Economic Planning, East and West*, Toim. M. Bornstein. Ballinger, Cambridge, Mass., 1975, 127—148.
- Bebel, August: *Die Frau und der Sozialismus*. Dietz, Berlin 1954 (alkup. 1878).
- Breslauer, George W.: *Khrushchev and Brezhnev as Leaders*. Allen & Unwin, London 1982.
- Bukharin, Nikolai: Notes of an Economist. *Economy and Society* 4/1979, 473—500 (alkup. 1928).
- Churchman, C. West: *The Systems Approach*. Delta, New York 1968.
- Danilov-Danil'jan, V.I. — Zavel'skij, M.G.: *Sistema optimal'nogo perspektivnogo planirovanija narodnogo hozjaistva*. Nauka, Moskva 1975.
- Davies, R.W.: The Emergence of the Soviet Economic System 1927 — 34. *CREES Discussion Papers, Series SIPS* 7/1977.
- Diskussija ob optimal'nom planirovanii*. Ekonomika, Moskva 1968.
- Dunmore, Timothy: *The Stalinist Command Economy*. Macmillan, London 1980.
- Fedorenko, N.P.: *O razrabotke sistemy optimal'nogo funkcionirovanija ekonomiki*. Nauka, Moskva 1968.
- Gladkov, I.: Protiv oportunizma v teorii planirovanija. *Plannovoe hozjaistvo* 5—6/1933, 263—277.
- Grossman, Gregory: Scarce Capital and Soviet Doctrine. *Quarterly Journal of Economics* 3/1953, 311—343.
- Heller, Agnes — Fehér, Ferenc — Markus, György: *Der Sowjetische Weg*. VSA, Hamburg 1983.
- Il'ičev, L.F.: *Obščestvennye nauki i kommunizm*. Izdatel'stvo AN SSSR, Moskva 1963.
- Jankulin, Vladislav: *Otkrytie dlja fanernogo tresta*. Literaturnaja Gazeta 6. 2. 1985.
- Kacnelinboigen, A.I. — Ovsienko, Ju.V. — Faerman, E.Ju.: *Metodologičeskie voprosy optimal'nogo planirovanija narodnogo hozjaistva*. CEMI AN SSSR, Moskva 1966.
- Kautsky, Karl: *Erfurtin ohjelma*. Tammi, Helsinki 1974 (alkup. 1892).
- Knight, Frank: The Place of Marginal Economics in a Collectivist System. *American Economic Review, Papers and Proceedings* 1936, 255—266.
- Kon, Aleksandr: *Kurs poliitičeskoj ekonomii. Čast' pervaja*. Gosudarstvennoe izdatel'stvo, Moskva — Leningrad 1928.
- Kuibyšev, V.V.: *Stat'i i reči*. T. V, 1930—35. Partizdat CK VKP(b), Moskva 1937.
- Lenin, V.I.: Gosudarsto i revol'jucija. Teoksessa *Polnoe sobranie sočinenija*. 5-e izd. Izdatel'stvo poliitičeskoj literatury, Moskva 1958—1965, T. 33, 1—120 (alkup. 1918).
- Leont'ev, A.: *Predmet i metod poliitičeskoj ekonomiki*. Gospolitizdat (ei painopaikkaa), 1941.
- Lewin, Moshe: *The Making of the Soviet System*. Pantheon Books, New York 1985.
- Maiminas, E.Z.: Teoretičeskie problemy modelirovanija social'noekonomičeskoj sistemy. *Ekonomika i matematičeskie metody* 5/1979, 653—667.
- Malenkov, G.M.: *O zadačah partijnyh organizacij v oblasti promyšlennosti i transporta*. Gospolitizdat (ei painopaikkaa), 1941.
- Petrakov, N.: *Nekotorye voprosy upravlenija socialističeskoj ekonomikoj*. CEMI, Moskva 1971.
- Petrakov, N.: *Kibernetičeskie problemy upravlenija ekonomikoj*. Nauka, Moskva 1974.
- Preobraženskij, E.: *Ot NEP'a k socializmu*. Moskovskij rabočij, Moskva 1922.
- Rozental', M.M.: *Marksistkij dialektičeskij metod*. Gospolitizdat (ei painopaikkaa), 1951.
- Stalin, J.V.: *Ekonomičeskie problemy socializma v SSSR*. Gosudarstvennoe izdatel'stvo poliitičeskoj literatury, Moskva 1952.
- Susiluoto, Ilmari: *The Origins and Development of Systems Thinking in the Soviet Union*. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki 1982.
- Sutela, Pekka: *Socialism, Planning and Optimality*. The Finnish Society of Sciences and Letters, Helsinki 1984.
- Sutela, Pekka: Economic Incentives in Pre-War Soviet Economic Thought. *Helsingin yliopiston kansantaloustieteen laitoksen Keskustelu- ja tutkimusaloitteita*, Nr. 236, 18. 11. 1985.
- Tal', B.: O predmete poliitičeskoj ekonomii i ee prepodovanii. *Bol'shevik* 22/1936, 33—41.
- Volkonskij, V.A.: *Model' optimal'nogo planirovanija i vzaimosvjazi ekonomičeskikh pokazatelej*. Nauka, Moskva 1967.
- Voprosy sverdlotvej i otvet tov. Stalina. *Pravda* 2. 2. 1930.
- Zaleski, Eugene: *Stalinist Planning for Economic Growth, 1933—1952*. Macmillan, London 1980.
- Zavel'skij, M.G.: O problemah teorii narodnohozjaistvennogo optimuma. *Ekonomika i matematičeskie metody* 6/1978, 763—776.